ՓԱՐԻԶ

ԼՐԱԳԻՐ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

ԵՒ ՊԱՅՄԱՆՔ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Այս լրաթերթս երբեմն լաբանը մ անդամ սրբոնք օրերը հրատարակի։

Տարեկան գինն է Փարիզի համար . . . . . ֆ. 20
Տաճկաստանի . . . . . » 24
Անգլիոյ, Սարդինիոյ ու Պրուսիոյ . . . » 25
Աստրիոյ ու Եգիպտոսի . . . . . » 26
Ռուսաստանի ու Մոլդո-Վլաքիոյ . . . . » 28
Արեւելեայք, Հնդկաստան ու Ճավայի . . . » 30

Իրատարակչութիւնը ինքն առանձին՝ մի ֆրանկ։

Սարքերը-ընկերները փարիզեցիներն ալ ու պիտի է ստանին (գնելն) վճարումն։

Լրագրոյս վերաբերեալ համայնքն ու գրութիւնները այս օրինակ հասցէին ուղղեալ են։

M. A. Mourad, rue du Dragon, 26, à Paris.

Ե՝ անանց գրանցային նամակը պիտի է վճարեալ լինին։

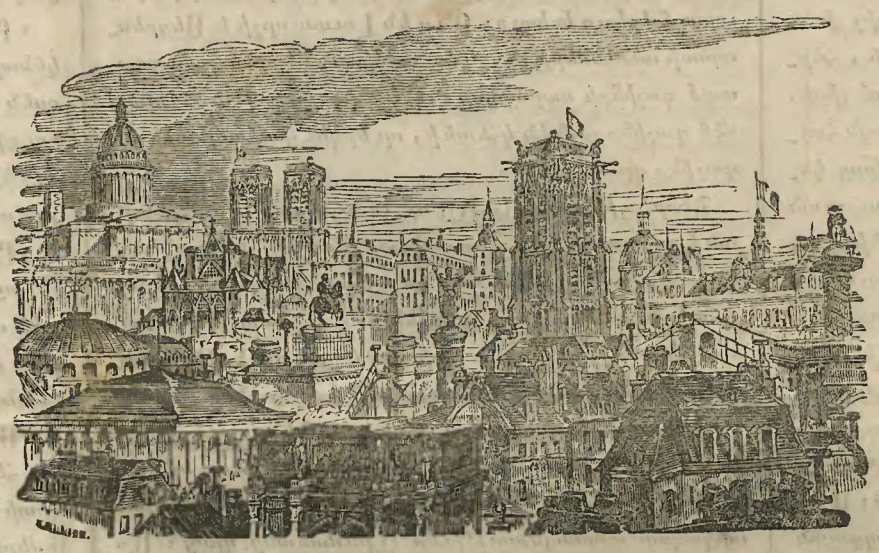

ԱՆՈՒԱՆՔ

ԱՐԳՈՅ ԳՈՐԾԱԿԱԼԱՑ

Կոստանդնուպոլիս, Պ. Եղիազար Մուրատեան։
Անդրիանուպոլիս, Տ. Մկրտիչ Գիւմիւլճեան։
Զմիւռնիա, Տ. Սարգիս Մ. Ճշմարտաբերեան։
Բերիա (Հալեպ), Տ. Յ. Ս. Գիւրէճեանոց։
Նիկոմեդիա, Պ. Տիգրան Մուրատեան։
Թոքատ, Տ. Թադէոս Ֆիւլէեան։
Էրզրում, Տ. Ա. Յակոբ Յովհաննիսեան։
Տրապիզոն, Տ. Պօղոս Կիւրճեան։
Եւ (Մօլդաւիա), Տ. Յակոբ Պէյտէլեան։
Վիեննա, Տ. Ն. Կ. Մարտիրոսեան։
Թէհրան, Տ. Մարտիրոս Թումանեան։
Մանչեսթր, Տ. Գասպար Յ. Յովսէփեան։
Արեւելեայ, Տ. Ա. Մ. Մինասեան։
Պաղեստին եւ Հալէպ, Տ. Գ. Նահապետեան։
Կալկաթա, Տ. Յովհաննէս Ալքալեան։

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ. — ԹԻՒ 61 | 1862 | 14 ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՇԽԱՆԻՆ

ԱՌ Ն. Կ. Վ. ԱՂԷՔՍԱՆԴՐ Բ. ԿԱՅՍՐ ԱՄԵՆԱՅՆ ՌՈՒՍԱՑ

(Տես լրագրոյս նախընթաց թիւը)

ԹՈՒՂԹ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ

Վենետկոյ Ռուսաց Ընդհանուր Հիւպատոսին առ Հայաստանի Իշխանն գրած նամակին պատճէնը։

Կայսերական Պաշտօնատուն
Արտաքին Գործոց։

Ռուսիոյ Ընդհանուր
Հիւպատոսարան
Ի Թրիէսթ և ի Վենետիկ։
10-22 դեկտեմբեր 1858
Թիւ 363։

Իմ Իշխան։

Թուրքիի Ռուսաց Դեսպանատան հրամանաւը յանձն առած եմ ես դարձընել ձեզ յիշատակարանը և յանուն Ն. Վ. Կայսեր և Ն. Կ. Բ. Տէր Կոստանդին մեծ Դքսին ուղղեալ երկու ազերսագրերը և յայտ առնել ձեզ թէ այդպիսի խնդիրներ երբէք չպիտի ընդունուին։

Կաղաչեմ ձեզ Իշխան բարեհաճեցէք գրաբերիս հաստատանել նամակատան ծախքը, որ ես վճարեցի երեք ֆիորին ու երկոտասան քրայճր ներկայ ծրարս ընդունելոյ համար։

Հաճեցէք ընդունիլ
կարի բարձր մեծարանաց հաստատին։
(Ստորագրեալ) ԿԱՄՍ ԴԱՍՍԻՆԻ։

Առ Տէր, Տ. Իշխան Հայաստանի,
Ի Տան Սիմեոնայ Ս. Աբգեսիակոպոսի,
Ի Վանս Հայոց Ս. Ղազարու ի Վենետիկ։

Պարսից Վեհափառ Թագաւորին Լօնտոնայի արտաքոյ կարգի դեսպան Բարձրագոյնին Միրզա Յակոբ-Խանին առ Իշխանն Հայաստանի գրած նամակին պատճէնը։

Իշխան,

Մինչեն դեկտեմբեր 2 թուով գրած նամակիդ ստացայ, և յաւով կըտեսնեմ այն կացութիւնը որուն մէջ դուք կըգտնուիք։

Որչափ որ ձեզ օգտակար լինել կըբաղձամ, պարտիմ համարձակ ասել թէ ստիպոյ հոս ի Լօնտրա ընելոյ հնարաւորութիւն չեմ տեսներ։

Ինչպէս որ Ցէրուխ-Խանին գիտած էք, մինչ նա ի Հռոմ էր, և որ ձեր գործոյն տեղեակ է, կարծեմ թէ աւելի լաւ կըլինի գրել անոր և հարցանել թէ ձեզի հոսկոր ջանք մի ըրա՞ Վեհափառ Շահին քով, կամ դարձեալ ձեզի համար Վ. Շահին հետ խօսելոյ ըրած խոստմունքը յիշեցընել իրեն։

Մի միայն ի Թեհրան Նորին Վեհափառութեան քով կարելի է այդպիսի ջանք ընել։

Հաճեցէք ընդունել, Իշխան, կոտարեալ մեծարանաց հաստատին։

(Ստորագրեալ) ՄԻՐԶԱ ՅԱՖԷՐ-ԽԱՆ։

Լօնտրա, 24 դեկտեմբեր 1860։

Առ Տէր Իշխան Հայաստանի,
Ի Միլան։
(Յիսուսիա)։

Ծ։ — Ինչպէս շատ օրագիրներ, և յանուանէ Պոիւրսէլի Նոտը, Տաճիկ կառավարութիւնները և մասնաւորապէս Մահմէտականները զրպարտեցին, ուստի պատշաճ դատեցինք այս նամակին ալ հրատարակել։

Այս նամակը չո՞պայուսյաներ թէ Մահմէտական սրտի ազնուութիւնը դերազանցեց քրիստոնէինը։

Ապա ուրեմն կզգուշացընենք հասարակութիւնն ընդդէմ անհիմն տարածայնութեանց, որ չարամիտ մարդիկ կըտարածեն և որ համեստ անձինք կրնդունին երբեմն կարի դիւրահաւատութեամբ։

(Շարունակելի)

ՏԷՐ ՄԱՏԹԷՈՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԷ ՋԱՏԱԳՈՎԵԱԼ

ԴԱՇԱՆՑ ԹՈՒՂԹԻ

ԱՆԱՁԱՌ ՓՆՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԵՐՔՈՒՄԸ

(Շարունակութիւն։ — Տես լրագրոյս նախընթաց թիւը։)

Սուրբ Լուսաւորչի և Տրդատայ ժամանակակից կամ մերձաւոր աղգային վաւերական աղբիւրները անաչառաբար քննելով և անոնց մէջ անժխտելի երդմամբ Եղուտանտիսանոսի և Սեղբեատրոսի, Տրդատայ և Լուսաւորչի հետ հոգեւորական իրաց հաւասար դաշինք դնելոյ և ոչ ամենասրբոյ ապացոյց մը գտնելով, անցեալիս արդ՝ միջին դարու մատենագիրներուն, որոց մէջ կ՚յիշէ Սրբազան Կաթողիկոսը Յովհաննէս պատմագրաց և Ներսէս Շնորհալին իրրև վկայ։

Նախ աս ըսեմք, որ հայրապետ մը աստուածաբանից ժողովի մէջ իր աւարելական աթոռը բաղմեալ՝ մէկ ձեռը Ս. Գրոց, միւս ձեռը՝ եկեղեցւոյ սուրբ հարց վարդապետութիւնը ունենալով եթէ հաւատոյ և կրօնի վերաբերեալ պարզ խնդրոյ վրայ, իր աթոռակցոյց համահաճութեամբ որոշում մը հրատարակէր, անոր հօտը պարտաւոր է զանիկայ ակնածութեամբ ընդունիլ, միայն թէ ան որոշումը Ս. Գրոց և եկեղեցւոյ վարդապետարանաց վրայ հիմնուած ըլլայ։ Բայց երբոր Հայրապետ մը, թէև մեծահամբաւ և գիտնական, կրօնական խնդիրները մէկդի դնելով՝ դրականութեան, արտաքին գիտութեանց և արուեստից ասպարէզը կիջնայ, այնուհետև անիկայ Ցիզիկոյ վարժապետէն, իրրև գրագէտ, մաղի մը չափ տարբերութիւն չունի։ այնուհետև ամէն բանասէր կատարեալ արտօնութիւն ունի անոր գրածը քննելու, դատելու, և գտած վրիպակները դատապարտելու յանուն ճշմարտութեան, յանուն բանականութեան, ըստ ամէն բանաւոր էակի, եկեղեցականի և աշխարհականի, անխտիր բաշխեր է բնութեան Հեղինակը։ Այսպէս է եղեր հին և նոր խմբագրաց դատումը, այսպէս ալ ըլլալու էր հարկաւ։

Ընտրեմ օրինակաւ բացատրեմք. մեր կաթողիկոսաց մէջէն Յովհաննէս Դրասխանակերտցին գրեթէ երեք հազար տարուան Հայոց պատմութիւնը գրեր է. տակաւին ինքը 70, առ առաւելն՝ 100 տարի ապրեր է։ Նա իր ժամանակի իրողութեանցը կրնար անձամբ հաստատ ըլլալ, ստուգել և իր ըմբռնմանը համեմատ արձանագրել. բայց աս կերպիւ 50 կամ 100 տարուայ միջոցի իրերը հաղիւ կարէր ստուգել, անդին 2900 տարուան եղելութիւնքը քննելու ձեւնհատութիւն չունենալով, ըստ որում, դեռ ինքը ուշխարհ չեկած անոնք պատահեր էին. այնուհետև կզարտաւորէր իրմէ յառաջ երևցած մատենագիրներուն դիմել, անոնցմէ քաղել իր պատմելիքը, օրինակի աղագաւ, Խորենացիին. տակաւին աս ալ անոր պէս, 100 կամ 120 տարի ապրեր է և իր ատենի իրողութիւնքը կրցեր է ճշդել, իրմէ յառաջ անցածներու ստուգութիւնն ալ Մարիրասին, այլ քուրմերու և Հեթանոս մատենագրներու վկայութեանը հաւատալով ընդուներ է. այսպէս իրարմէ փոխ առնելով կերթան, կհասնին մեր ու ամէն ազգաց պատմիչները մինչև անդիր աւանդութիւնը, կամ, գիւցազուններու շրջանը։

Արդ, օրինակի համար, ենթադրենք թէ Կրեսոսի Լիդացւոյ, կամ Աժդահակ Մարի ապանողը Տիգրանը էր, այլ որ էր. տակաւին աս բանը Մարիրաս Նինուէի մատեանին կամ ուրիշի հաւատալով ընդուներ է, իրրև ճշմարիտ, զոր Խորենացին ալ Մարիրասին հետևելով ընդուներ է. որոց հետևեր են Կաղանկայտուացին, Ուխտանէսը, Յովհաննէս Կաթողիկոսը, Ասողիկը, Վարդան և այլք՝ իրարու հաւատալով։ Համարիմք թէ մեր օրովը Աժդահակայ կամ Կրեսոսի օրովը գրուած հարազատ պատմութիւն մը երևան ելլէր ու անոնց մահը այլ օրինակ պատմէր, միթէ ասով մեր պատմիչները նենգաւոր համարուելու էին. ոչ բնաւ. անոնց հաւատարմութիւնը և յարգը այնուհետև ալ անարատ մնալու էին. անոնց մեծագոյն պակասութիւնը իրենց թերի քննագատութեանը տալու էր, որ արդարև հին ատենները շատ դիւրին բան չէր։

Եթէ հազար կամ երկու հազար տարի յառաջ երկաթուղի, շոգենաւ, հեռագիր, կամ գոնէ կանոնաւոր երթևեկութիւն ըլլայն այլև այլ ազգաց և տէրութեանց մէջ, անտարակոյս, շատ անոյշ տեղեկութիւնք և ճշդիւ կիմացուէին և կարձանագրուէին։ Եթէ հին ատենները տպագրութեան արհեստը ըլլար, ու իւրաքանչիւր մատենագրի գործը իր ձեռամբը տպուէր, անշուշտ, այժմ շատ մարդեր իրենց թանկագին օրերը տաժանելի քննութեանց չէին ծախեր։ Եթէ հինները նորերու չափ ընտրութիւն, նրբախոյզ քննութիւն ունենային, և եթէ գարշելի խարդախութիւնը անմեղութեան պատրուակը իր վրան առնելով՝ ճշմարիտ մարդարէից դէմ սուտ մարգարէներ չհանէր, ճշմարիտ Աբրահամայ և Աւետարանաց դէմ սուտ աւետարաններ չհանէր, (որոյմէ շատերը դեռ այլ և այլ քրիստոնէից մէջ կպտտին, ինչպէս են Գորտոսակ, Կիրակոսակ, Պօղոսի տեսիլը, Ադամայ ապաշխարութիւնը, Տիմոթէոսը, Բրիստոսի մանկութիւնը, Օրհնութեան ճիրը, Անթաղելի մատեանը, Մանեայ շինած աւետարանի մեկնութիւնը և այլն և այլն, որոնք Հայերէն ալ թարգմանուած են, ինչպէս

Սամուէլ Անեցին կվկայէ) . եթէ նենգութիւնը և պըժգալի չաՀասիրութիւնը ճշմարիտ Հրաչից և մասանց Հակառակ սուտ Հրաչք և մասունք չկեղծէին , Հարկաւ շատ մարդիկ դժուարաՀաւատ չէին ըլլար այսօր , և շատ անգամ սուտէն ազատելու այլ ճար չգտնելով , անոր Հետ ճշմարտութիւնն ալ չէին մերժեր , ինչպէս Լիւտեր ըրաւ . այլ ըստ որում Թշնամին ամէն տեղ իր որոմը ցաներ է , և գրեթէ ամէն բանի մէջ շատ կամ քիչ խաբէութիւն մտեր է , ինչ՞ ընելու ենք այսուՀետև , Հերքելու՞ ենք ամէն բան իբրև խարդախեալ , քա՛ լիցի . Փրկչի պատուէրը , «քննեցէ՛ք զգիրս . մի՛ ամենայն Հոգւոյ Հաւատայք », մեկ Հատիկ ապաՀովագոյն ճամբայ կուտայ մեզ . ոչ տգիտաց պէս թանձրամիտ և դիւրաՀաւան ըլլալու ենք , ոչ սկեպտիկեանց պէս՝ ամէն բանի վրայ կասկածոտ . մեր Թովմայի , Հայոց Առաքելոյ , Հաւատքը ունինք . ու ինչ կուզէ նէ՝ թո՛ղ երգէ և պատուիրէ , թէև անիկայ ամիրայ , պատրիարք , կաթողիկոս և Հրեշտակ ըլլայ , մինչև անձամբ չքննենք , Հաստ. չըլլանք , չՀամոզուինք , Հաւատալու պարտաւորութիւն չունինք , թէև բիւր բանադրանքի ալ չառաչին լսենք :

Դառնանք մեր կաթողիկոս մատենագիրներուն : Արդ Տէր Մատթէոս կաթողիկոսը վերյիշեալ Հինգ ազգային մատենագրաց Հետ զՅովՀաննէս կաթողիկոսն ալ վկայ կկանչէ անժխտելի նրդմանբ հաստատեալ Դաչանց թղթին : Ծանօթ. եր. 240 : Եթէ Երուսաղէմ տպած ՅովՀաննէս կաթողիկոսը Հարազատ է , ինչպէս որ կփրեմք Հաւատալ . անոր մէջ այսպիսի վկայութեան և ոչ նշանախեց մի կայ . անկէ զատ պարխեան գրատունը եղած ձեռագիր օրինակներն ալ աչքէ անցուցինք , ինչպէս նաև սէն Մարտենի գաղղիերէն թարգմանած ՅովՀաննէս կաթողիկոսը , որ սա վայրկենիս սեղանիս վրայ է : ԱՀաւասիկ Երուսաղէմ տպած ՅովՀաննէս կաթողիկոսի եր. 26 սա նիւթի վրայով գրածը , « Յետ այսորիկ ապա գնացեալ ևս ընդ արքային Տրդատայ յաստուածակարգ կայսրն Կոստանդիանոս , բազմօք իմն և նազելի և վայելուչ մեծարանօք պատուէ զսուրբ Հայրապետն , իբրև զկենդանի մարտիրոս՝ առաջի անկանելով և աղօթս նուիրականս և օրՀնութիւնս ի նմանէ Հայցելով . և այսպէս զնա պատուասիրեալ և Տրդատաւ Հանեալ յոսկեպատ կառս՝ մեծաւ չքեղութեամբ յուղարկէ զճանապարՀայն:» Անկէ զատ ՅովՀաննէս կաթողիկոսի պատմութեանը մէջ , ոչ յառաջ , ոչ յետոյ , տող մը , բառ մը չկայ , որ աս դաչինքը Հաստատէ : Աս պատմութիւնը ոչ Լիւբսորի նշանագրով դրոշմած անդրիին կնմանի , որ մեկնելու Համար Շամպօլիոնի Հանճարին կարօտի , ոչ ալ Վանայ կամ Բիսութունի բևեռագիր ժայռերուն , որ Գոտֆրիդի տաղանդին կարօտի . ՅովՀաննէս կաթողիկոսը , ընդՀակառակը , Հայերէն է , Մեսրոպեան տառով դրոշմած է, և տասնամեայ մանկանց անգամ իմանալի : Արդ Նորին Սրբութիւնը մեր կամ այլոց բիւր կարծիքը փարատելու Համար թո՛ղ Հաճի իմացունել թէ անոր ո՞ր գլուխը , ո՞ր երեսը , ո՞ր տողը իրմէ ջատագովեալ անժխտելի նրդմանբ հաստատեալ Դաչանց թուղթը կապացուցանեն : Թէև այժմէն խակ փաստ եմ , որ անոր մէջ այսպիսի վկայութիւն չկայ :

Անցնինք Ներսէս Շնորհալիին : Աս Հայրապետի բանաստեղծական Հանճարը , պարկեշտութիւնը , և աստուածաբանական գիտելեաց մէջ ունեցած չափաւոր ճնտութիւնը յայտնի են ամենուն : Չափաւոր ասացի , ըստ որում այսպէս է նաև Հայաստանի Հնախօսութեան Հեղինակի և Միքայէլ Ասորի կաթողիկոսի կարծիքը անոր նկատմամբ : Իբրև Հայրապետ , այո՛ , Ներսէս Շնորհալին Հաւատոյ խնդրոց մէջ , վերը ըսածնուս պէս , վայելուչ Հեղինակութիւն ունի , եթէ իր որոշմունքը յեցեալ ըլլան Ս. Գրոց և Ս. Վարդապետաց վրայ . այլ մի՞թէ իբրև վկայաւն ալ նոյն Հեղինակութիւնը ունի : Ան ատենը , առողջ տրամաբանութեան Հետևելով՝ աս Հեղինակութիւնը ոչ թէ անոր , այլ Մարկոսին , և Փաղղէսայի քուրմերուն ընծայելու է , ըստ որում անոնք են իր վկայաւնութեան աղբիւրը . Վեհափառ կաթողիկոսը կուսնէ՞ թէ ծուռ տրամաբանութիւնը ուր կտանի :

Շնորհալին , իբրև վկայաւն , որ պատմութենէ վար խմասո կընծայէ , եթէ անժխտելի նրդմանբ Տրդատայ և Կոստանդիանոսի , Լուսաւորչի և Սեղբեստրոսի մէջ հաստատեալ դաչին վրայով բացարձակ բան մը գրած ըլլար , տակաւին ես ու ամէն բանասէր կասկածեալ կրկնէինք ունէինք զանիկայ ընդունելէն յառաջ անոր բուն աղբիւրը գտնալ և Հարազատութեանը վրայ բոլորովին Համոզուիլ . վասն զի Շնորհալիի և Լուսաւորչի մէջ ութ Հարիւր տարի անցեր են . ութ դարու մէջ ալ , խարդախ անձեր շատ բան կրնային բաջաղել Կոստանդիանոսի և Տրդատայ վրայ : Եթէ Շնորհալին ալ Դաչանց Թուղթի վրայով որոշակի բան մը գրած էր , տակաւին մեր առաջադրութիւնը կՀաստատէր , ըստ որում ինքը Խաչակրաց ատենը կապրէր . Դաչանց թուղթն ալ յառկայծեալ ատենի չինքն է : Դժբախտաբար , Շնորհալին , վերը յիշած մատենագիրներուն , պէս Տէր Մատթէոս կաթողիկոսի կարծեացը Հակառակ է : Բաւական է , Հայերէն Քերականութեան մը կողերը քիչ մը ծամել , Շնորհալիի վիպասանութեան երկու տողի իմաստը անվթար Հասկնալու Համար , որ է աս . « Ի յոյժ դաչանց միաբանեալ թագաւորացն երկուց եղեալ » : Ո՞ւր են Լուսաւորչի և Սեղբեստրոսի անունները ու անոնց անժխտելի նրդմանբ հաստատեալ դաչինքի ապացոյցը : Մի՞թէ երկու թագաւորաց մէջ դաչինք դնելէն կՀետևի , որ երկու Հայրապետքն ալ դաչինք դրած ըլլան :

Շնորհալիի դարը (ԺԲ), որ Խաչակրաց Արևելք արչաւելու ատենն էր , որ ատեն արևմտեան քրիստոնեայները ու Հայերը առջի անգամ զիրար կտեսնէին և իրարու կըճանչնային , Ռուբինեան Հարստութեան ալ սկիզբն էր : Արևմտեան քրիստոնեայները Արևելք բարեկամ քրիստոնեայ ժողովուրդ մը կփնտռէին , Հայերն ալ Մահմէտականներու և Յոյներու նենգութենէն ու կեղեքմունքէն զզուած՝ նոր բարեկամ փնտռելու պէտքը կզգային , մանաւանդ երբ իմացան ան ատենի Պապերու անկոպար տիրապետութիւնը Արևմտեանց վրայ : Աս ատենն է, անտարակոյս, ան տպեալ կեղծ Դաչանց թուղթի բուն թուականը: Արդ՝ արև, ինչ դժուարութիւն կար ան խաւարամած ժամանակները , երբոր Հայաստանը ալեկոծեալ , Հայերը տարագիր , գրականութեան լոյսը մարած , մատեանները ցանուցիր անձաներու , ծմակներու և քանի մի վանքի մէջ Հազիւ դոյղն սասնչակայութիւն կգտնային , եթէ քանի մի ռամիկ և չրամիտ անձինք Լատինները և Հայերը իրարու մօտեցնելու , և անոնց փոխադարձ Համակրութիւնը զօրացնելու միտք այսպիսի բարեպաշտական խաբէութիւն մը Հնարէին , և Լուսաւորչի ու Տրդատայ պատկառելի անուանց ընծայելով պարզամիտներուն Հաւատացունէին . ան խաւարամած դարերուն մէջ կըսեմ , որ 1000 տարիէն ի վեր Հայաստան եղած Գեղարդը Խաչակիրները նորէն Անտիոք կգտնային, որ 1100 տարի Հետէ Ս. Աստուածածնի Հիմնայատակ եղած խրճիթը Պաղեստինէն գաղթեցունելով , ծովու վրայ օդապարիկի պէս քալեցունելով , պատերով , սիւներով , տանիքով և կաՀ կարասիքովը ամբողջ Իտալիոյ Լօրետօ քաղաքը կիջեցունէին : Թողում յիշատակել Պետրոս Առաքելոյ չորս ատրող ճնոուքները, ՅովՀաննէս Մկրտչի երկու, և Անդրէաս Առաքելոյ երեք ատրող գլուխները , Քրիստոսի տան և չորս քևեոները և մեկ հարագատ դաստառակէն ժեամ երեք անհարազատ դաստառակները , որոցմէ մեկին մեծաՀաւատ ամիրայի մը որդին ուխտի գնալով անցեալները , վասն մեր ամբաւ մեղաց , Հրաշք ալ տեսեր է : Համեստութիւնը կՀարկէ զիս լռել Հաս ուրիչ խայտառակութիւնները , որոնց վրայ Մահմէտականք , Հրեայք և Օգաստի վայրենիք անգամ կխնդան . բայց զորս իբրև ճշմարիտ և Հարազատ խել մը մեծաՀաւատներ կընդունին և կՀաւատան : ԱՀաւասիկ աս խաւարաբեր դարու ընծաներն , որոցմէ մէկն է անշուշտ անժխտելի նրդմանբ հաստատեալ Դաչանց թուղթը, որոյ Հնարելուն կօժանդակէր մեծապէս մեր ու Համայեցի թագաւորաց ըրած քաղաքական դաշնադրութեանց ատենդութիւնը :

Երանի՛ թէ Սրբազնագոյն Կաթողիկոսը իր խոստումն առաջարկութիւնը զօրացնելու Համար Կիրակոս Գանձակեցիի պէս ծանծաղամիտ արեղայի մը վկայութեան չդիմէր . որպէս զի մենք ալ չստիպուէինք իր Սրբութեանը յիշել անոր պատմած վանքի մը Ժառայութեան ընող արջու գերեզմանի քրած հրաշագործութիւնները , դեւ մը կնիկ ըլլալը և Հայ մարդու մը հետ պսակուիլը . եր. 195. ձկները , ոդաերու , մեղուներու և բազեաց պատկերաց խօսիլը . եր. 239 . և այլ սոնց նման բաջաղանք : ՅովՀաննէս վանական և Վարդան վարդապետները , երկուքն ալ թէև պարկեշտ և բանիբուն անձինք կերևին , այլ իրենց դարու կնիքը , որ է դիւրաՀաւանութիւն և կրօնական թերութիւն , երկուքի ճակատն ալ դրոշմած է , ուստի և ոչ բոլորովին արժանաՀաւատ : Մանաւանդ , անոնցմէ 100-150 տարի յառաջ արդէն աս չինծու Դաչանց թուղթը Հնարուած էր և բոլոր Հայաստան պտտէր:

Կ. Վ. ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ:

(Շարունակելի)

ԱՀաւասիկ քաղաքական Արդոյ Հայու մը (Հրատարակելոյ Համար) մեզի խրկած յօդուածոյն չարունակութիւնը . որուն մէջ եթէ սխալ ունի՝ պատրաստ է եւ առնելու : — (Տե՛ս լրագրոյս նախընթաց թիւը :)

« Միխոնարը . վախնամ ձեր վրայ եղած այնքան դանդատանաց բացատրութիւնը տալէն զգուշանալուդ և լռելուդ պատճառը ան է՝ որ եթէ երկու կողմանէ ազատօրէն խօսուի , պիտի երևնայ թէ չարիքը յաճախ բուն ձեր ճանաչմանը պէս բարին չգործելէն կամ ըսած ու ըրածնիդ Համարձակ չխոստովանելէն է՝ քան թէ մէջ տեղը մոլորութիւն մը կամ գաղափարի տարբերութիւն մը ըլլալէն : Վասն որոյ կպատեք որ բողոքի ելող բողոքականք ձեզի դէմ երևնալուն Համար մեղա՛յ ըսեն :

» Բարի . դիցուք թէ Հետազօտութեան խնդիրէն ետ կենալով եկան ու մեղայ պիտի ըսեն : Ինչ՞ բանի Համար ըսեն : Անոնք նամակներով՝ խառն ժողովներով՝ բողոքը գիրերով ձեր մեղայը վրայ իրողութիւններու ցանկ մը բերած են . խակ դուք ինչ՞ որոշ ամբաստանութիւններ յառաջ բերած էք անոնց դէմ որ մեղայ ըսեն :

» Ըսենք թէ Հետազօտութենէն ետ կեցան , և իրենց չգիտցած և չցուցուած մեղքերուն Համար անորոշ կերպով մը մեղայ , մեր վնասակար ընթացքէն կ՚ապաչխարենք , ու ալ եղբայրաբար ի միասին կըգործենք , եայն , եայն ըսին :

» Այս Հնարքը՝ անդադար գործով՝ և իրենց չարունակող Հետևանքներով Հաստատուելոց սիրտը խոցող իրերը պիտի փոխէ՞ : Ան ատենը իրականէն տարբեր լուրեր Ամերիկա գրելէն պիտի դադրի՞ք : Շատերնիդ փոխանակ տարիներով անգործ նստելու՝ Հինգ տասը պատանի ձեռք առնելով գիտցած գիտութիւննիդ պիտի սորվեցնէ՞ք : Մէջերնիդ Հրացանն ու չունը առած թռչնոց որսի ելլելով զբաղող՝ ու իր բարեկամին՝ «Մարդիկ բէչ » մը ատեն քովս կուգան ու անկէ անՀաւատ կըլլան կեր» Թան » գրողը , այլ ևս անկարգ անառակ մարդիկը պիտի փնտռէ՞ խրատելու : Ալ մէջերնիդ մէկը անձ մը գայթակղեցընէ նէ , պիտի յանդիմանուի՞ : Ազգին մէջ ազատասիրաց պիտի օգնէ՞ք՝ թէ քարոզներու և թէ Հրատարակութիւններու միջոցով ազատ խորՀիլ և ըստ խղճի գործել սորվեցնելով, եղբա՛րք՝ թէոր մէկը ձեզի դրամական օգնութիւն ալ ընէ՝ դուք ձեր խղճին պէս գործեցէք՝ յաւէտ Աստուծոյ Հնազանդեցէք , մեզի ալ մի՛ նայիք , եայն ըսելով : Ջեզմէ տարբերելու կասկած ըրած եկեղեցիներէն՝ երաչխաւորութիւննիդ ետ առնելով, Հետևանքը կրել տալու Հալածումը ընելէն պիտի դադրի՞ք . անանկ որ Տաճկաստանի մէջ բողոքական եկեղեցի մը իր խղճին Հետևելուն Համար ձեր ձեռքէն Հալածում կրելուն երկիւղը չունենայ , և անոնց բարեկամութեանը պիտի բաղձա՞ք : (Այս Հալածումը Մահմէտականները չըրին , այլ դուք ըրիք . անոնք ետ չառին իրենց երաչխաւորութիւնը , այլ դուք . անոնք դեռ կը պաշտպանեն ձեր Հալածած եկեղեցին՝ թէև տարբեր Հաւատք ունին :) Անձամ մը կամ եկեղեցի մը ձեր թէ օգտակար թէ վնասակար մէկ բանին վրայ խօսել ուզէ նէ՝ ձեր ժողովները ժամանակ և ուշադրութիւն պիտի տա՞յ : Ջեր լրագրաց ու տետրակներուն մէջ ճիզւիթական խորամանկութեանց դէմ պիտի գրէ՞ք՝ մինչ որ սկիզբը ճիզւիթականութեան դէմ ենք ըսելովնիդ՝ շատերը ուրախացան : Ինչպէս որ չէք ուզեր որ բողոքող բողոքականք ձեր վրայ խօսին՝ դուք ալ անոնց վրայ զրպարտութիւն ընելէն պիտի դադրի՞ք : Քանի որ յայս կըցըցունէք թէ վերստին ծնած էք , պիտի աղօթէ՞ք ու ջանա՞ք որ անձերնիդ ամենուն խիղճին ընծայէք՝ Առաքելոյն պէս : Ամերիկայուցմէ դրամ Հաւքած ատեննիդ՝ անոնց ենթակայ եղած մեղքերուն դէմ ալ պիտի բողոքէ՞ք , որով ցըցունէք թէ դուք ստակի Համար չէ՝ այլ մեղքի դէմ էք , ինչպէս որ առաքեալը կընէին :

» Ան ատենը այսպէս պիտի փոխէ՞ք գործերնիդ և ընթացքնիդ . կամ թէ մեղայ ըսել տալէն ետև՝ պիտի պաՀանջէ՞ք , որ եթէ ձեզի Հետ միաբան չեն Հաւատար որ դուք Քրիստոնէութեան վնասակար չըլլալնիդ զատ՝ օրՀնութիւն մըն էք աչխարՀին , և թէ ձեզի դէմ ելող եկեղեցին քրիստոնէից Համակրութեանը արժանի չէ , եայն , եայն , գոնէ միւս բողոքական Հայոց նման թէև Հաւատան որ դուք մեղքի ու գայթակղութեանց վրայ անտարբեր էք , թէև քէօչէ պատճառ դանդատին և ձեր վրայ դէչ Համարում ունենան , (քանզի բողոքական Հայ մը չկայ որ ձեզի դէմ դանդատած չէ ,) բայց Հրապարակաւ բողոք չընեն , ձեր կողմանէ երևնան , որ մեր պարզամիտ ազգայինները ձեզմէ չխրտչին , որուն կըսուի Միութիւն : Թէոր սպասածնիդ աս է՝ աս նաև կնչանակէ թէ դուք մեղքին դէմ չէք , Հապա անոր կողմանէ . և մեղքին դէմ բողոքելուն դէմ էք : Ջէ նէ՝ ինչ՞ Հասկընալու ենք միւս բողոքականաց Հետ Հաճ և Հաչտ ըլլալնիդ , խակ սանոց այսինքն մեղքի դէմ բողոքողներուն Հակառակելնիդ , քանի որ երկուքն ալ մի և նոյն ձեր կարծած զրպարտութիւնը կընեն կոր ձեր վրայ :

» Թէոր աս ալ չէ պաՀանջնիդ կամ սպասածնիդ բողոքող բողոքականներէն , չատ ուրախ եմ : Ուրեմն ինչ՞ է . խնդիրին կարևորութեանը նայելով ներեցէք սափ-

պէնիս որ հատիկ հատիկ պատմէք . սա՛ սա՛ սա է ըսէք . ինչ՞ ընելուն համար և ինչ՞ ընելով զշջանին յայտնեն ։ Նաև թէոր կրնամք՝ ուրիշ դեղ մը բացատրեցէք թէ Հայք ազգովին ինչ՞ ընելու էին որ ձեզ արժանավայել ընդունած ըլլային . մեզմէ աւելի՞ հնազանդելու էին , որ հիմա մեզի դէմ ալ ելեր էք . իրօք Ասիայի ժողովուրդները մեզմէ աւելի՞ ձեր անմեղութիւնը և սէրը տեսնելնուն ու համոզելնուն կապտօէք տարիներով ։

» Բա՛րեկամք . փոքր յաւալի կասկածներ կըբերէ միտքերնիս՝ որ Հինտ՝ Ջին և ուրիշ երկիրներ տարիներով Միսիօնարք կըկենան և հեթանոսք քրիստոնեայ չեն ըլլար նէ , և ձեր հայրենեացը մէջ տղայութեան ժամանակ ծնողաց աղօթքներով ու բազում խնամքով բարեպաշտութեան մէջ սնեալ անձինք՝ եւրը կրօնքի անտարբեր կըլլան նէ , մինչև ամանք Որբանոց և ուրիշ մեծածախ մարդասիրական հաստատութիւններուն համար պատերէն ներս բնաւ եկեղեցական չմտնելու բացարձակ կօտակ կընեն և իրօք ալ չթողուիր նէ , ձեր և ձեզ նմաններուն այդ ընթացքին համար ըլլալու է . որուն յանցանքը (Ո՜հ ինչ մեծ է քու համբերութիւնդ՝ Տէ՜ր .) Սուրբ Հոգիին ոչ հեղմանը կուտայք , և ոչ թէ ձեր վարքը կըընէք , և ձեր վարուց համար ելած խօսվութիւնները քրիստոնէութեան դէմ հալածում կըհրատարակէք ։

» Հիմա քննող բողոքականք , որ ոչ չարժաւիթի , ոչ միայն անցած գացած կամ ուրիշ տեղի դէպքերու , այլ ներկայ ու չարունակող իրողութեանցդ վրայ կըխօսին , պէտք է ներէք որ Աւետարանը , և ճիզվիթներուն հնարից ու սկզբանց պատմութիւնը առնեն և նատին ձեր ընթացքը բաղդատեն , թէ երկուքէն որո՞ւն համաձայն է յանէտ . պէտք է հանձ՛ք՝ կըսեմ , եթէ եկեղեցին միասնել չէր ուզեր ։ Խորհեցէ՛ք անգամ մը Ասիայի ժողովուրդը Աւետարանէն աւելի՝ վարդապետութիւններ կըսորվին կոր ձեզմէ , որոնցմով յանէտ կըբաղէք քան թէ Աւետարանին պարզ ճշմարտութիւնները քարոզելով ։ Կը սովլինկոր թէ անխիղճութիւնը և կրօնական ջերմեռանդութիւնը ի միասին բանեցնելը ճարտարէ նէ մէկը , մանաւանդ ձեռքը դրամի մատակարարութիւն ալ ըլլայ , շատ բան կրնայ ընել տղիտաց մէջ ։ (Անշուշտ անհասատատ և կարծական ։)

» Բա՛րեկամք . երեսուն տարուան մէջ այն ապականեալ ըսուած Հայոց եկեղեցիներէն անձնանուէր պատաններ ունեցանք , որոնց երևակայութիւնը ձեր պատանիներէն աւելի կոյս և սիրտերնին լի էին բարեր ընելու իղձով , որոնց չափազանց վստահութիւնը ծնողքներնէն աւելի փայլեցէք (1) ։ Ինչ՞ բրիք ասոնք ։ Տանիլ մը խիղճին յանձնուողէ լուաղուն վարմունք տեսան՞ ձեզմէ . ձեր զաւակացը համար ինտոր կուզէիք նէ՝ անա՞նկ բրիք անոնց ։ Ի մէջ այլոց գիտեմ պատանի մը , որ երեք չորս հոգւոյոց ունէր , և ծերունի հայր մը , որուն խիստ սիրելի էր . մէկերնիդ ուսմունք սովրեցընեմ ըսելով տարիք այս պատանին . մինչև վերջը մէկ համար մ՚ալ չտալով այնպէս չարաչար գործածեցիք որ՝ (մէկ ընտանեացը մէջ չկար) թոքախտութիւնով մեռաւ ։ Ուրիշ հազուագիւտ պատանի մը , որ ազգերնուս մէջ երևելի քիմիագէտ մը ըլլալուն յուսովը կուրախացընէիք մեզ , իրեն անյարմար գիրքի մէջ և ներք սպանելովնին մեռաւ ։

» Դրամ ու գիտութիւն ունեցաք ձեր բացարձակ տրամադրութեանը ներքև՝ բարիք ընելու . մէկը չխառնուելով՝ ձեռքերնիդ աննման պատեհութիւն մը ։ Ո՞ւր է ասոնց գործադրութիւնը՝ ժողովուրդը բարձրացընելու , որ արամբք և կանամբք օրական պաշտօննիդ ճանչցուած է ։ Ձեզի պատասխանատու չենք՝ կըսէք ։ Ձեզ մէնքմէն հրաւիրող չկայ . այլ բնական է որ խաբուող կամ վնասուողը հարցընէ . բնական է՝ որ պարապ նստող ու գործողի համբաւ հանելով անարժան վարձք առնողէն գանգատին մարդիկ . Քրիստոնէին բնական է որ իր Տէրոջը թագաւորութիւնը կործանող գործոց դէմ բողոք վերցընէ ։ Թէոր ձեռքերնիդ եղած միջոցներուն կէսը այլարդին ընէիք՝ սխալ գաղափարով գործել ու արդիւնք է կըմար ըսուիլ թերեւս , բայց հարիւրին յիսունին՝ և ան ալ փորձով նոյն անպտուղ ընթացքնուդ մէջ յարատևելնուդ սխալմունք չըսուիր ։ Տանհասատ երեսուն տարուան միջոցին եղած փոփոխութիւնները՝ փոխանակ ընողները քաջալերելու՝ կերպով մը ձեզի կասկածելով թուել չըլլար . այլ Մրըթր այսինչը և այնինչը այս կամ այն տեղերը տարիներով բնակած ատեննին անձամբ ինչ՞ ըրին ։ Միսիօնար մը գիտեմ՝ որ եթէ իր պահած չունին համար բրածին չափ իր պաշտօնին եւեւէն ըլլար , տասը տասնուհինգ տարուան մէջ մեծամեծ միայուն օգուտներ կրնար ընել , որ հիմա չունին ալ մեռած է , և ինքն ալ իր գիտութիւններովը գացած է հաշիւ տալու . Քրիստոսի առաջ ։ Մեր ազգին մէջ ամէն բան վար զարնելուդ նայելով՝ բողոքականաց շատերը իրենց ազգայինոցը պարծենցան՝ որ շատ չանցած ձեր աշխատութեամբը ազգը անշուշտ պիտի զարգանայ . և իրենք ալ սա յոյսերով մեծամեծ զոհեր ըրին ։

» Խորհեցէք բա՛րեկամք , այն թալեանները որ առիք՝ արդար վարձք չեն , եթէ ձեզի համար բսուածները ճշմարիտ են . եթէ ձեզ ջատագովողները չգիտեն ասանկ ընէին՝ երբոր սկիզբէն այս բաները գիտնային և ետքէն ալ պատճառ ըլլային . եթէ վարձքերնիդ տուողները չգիտեն տային՝ երբոր ասանկ բաներ ձեր վրայով ըսուիլը գիտնային ։ Այլ առածնիդ անանկ դրամ մըն է , որ մարդ կառնէ՝ առանց տէրոջը հաճութեանը ։ Քանզի գիտէք թէ անոնք որ ձեզի յարեալ կըհրատարակէք՝ քիչ զղջած չեն ձեզմէ . գիտէք որ եթէ իրենց կարօտ վիճակը ուրիշ աղբիւրէ օգնութիւն գտնէ , խոյն ձեզ պիտի թողուն ։ Թէ որ ասանկ է , դադրեցէ՛ք կանոնաւորապէս լրագրաց մէջ գանոնք իբր ձեզի կատարեալ համախոհ փող հարկանելով՝ աշխարհին հակառակ գաղափար տալէն . և դադրեցէ՛ք առանց ալ բանի կեղծաւորութիւն ուսուցանելէն ։ Եւ գիտէք որ ձեզի յարողները՝ դուք Աւետարանը ամուր կըբռնէք ու հետևերնիդ գործելու համար եկան ։ Ե՛ղբարք՝ ըսէք , դուք աշխատեք պիտի ձեր ազգին համար , նոյն , նոյն . իսկ անոնցին մէկն ալ Աւետարանը ընդունեց՝ նոր դարձ մ՚ալ ըսելով Ամերիկա գրեցէք՝ առանց իրենց հաճութեանը կամ գաղափարին ։ Հեթանոսի Միսիօնար անուամբ ձեռնադրուելով՝ այս տաշտօնին համար է եղեր առած դրամնիդ՝ ոչ պապականի կամ ապականեալ եկեղեցեաց Միսիօնարի անուամբ . ասոր համար է որ կատուլուք Հայերը ամենադէժ գոյներով նկարագրել՝ որ հեթանոսի մօտեցընելով ինքզինքնիդ արդարացընէք այն տեղերը ուր որ անոնք ոչ ձայն ունին և ոչ ականջ ։»

Ուղիղ օրինակի համար , Ա. Մուրատեան ։

Մնացեալն յաջորդ թուով ։

Զմիւռնիոյ Արշալուսոյն յունուար 27ի թուոյն մէջ , Էջմիածնայ Ա. Սինոդին (8 յուլիսի 1861) տուած մէկ վճիռը կարդացինք ։

Մոսկուա հրատարակուած Հիւսիսափայլ անուն օրագիրը Հայաստանեայց Ա. Եկեղեցւոյ ուղղափառ դաւանութեանը և անոր եօթն խորհրդոց և առաքելական և հայրապետական կանոնադրութեանց հակառակ վնասաբեր գրուածներ հրատարակելուն համար , Ա. Սինոդը , պարզամիտները գայթակղութենէ ազատ պահելու նպատակաւ , արժան դատեր է խնդրել Կովկասու Փոխարքային միջնորդութիւնը , որ ներքին գործոց Նախարարին ձեռամբ արգիլուի Հիւսիսափայլին հրատարակութիւնը , և ուրիշ կրօնական գիրք չտպագրուի առանց Վ. Հայրապետին և Էջմիածնայ Ա. Սինոդին նախագննին տեսութեանն ու հրամանին ։ Երկրորդ՝ հրաման կըհրատարակէ , որ տեղական քաղաքական իշխանութեան ձեռամբը Հիւսիսափայլին 1860 ամի 10 թուոյն ամէն օրինակները և զամենայն հատորս վարդապետութեան կրօնի Նազարեանցի , ժողովին ու խրկուին « յէտադայ տնօրէնութիւն Սինոդիս ։» Եւայլն ։

Երկրագունտիս բոլոր լուսաւորեալ ժողովուրդքն ու տէրութիւնները՝ սա ժամանակիս մէջ՝ ազգային, կրօնական կամ խղճի , և տպագրական ազատութեան համար կաշխատին , և իրենց այս աշխատութենէն ելած դըրգիւնը բոլոր աշխարհի արձագանք կուտայ ։ Իսկ մեք ո՞րչափ անտարբեր միացած ենք նոյն լուսաւորեալ ազգաց ջանիցը , որ տակաւին հրատարակութիւն խափանելոյ կաշխատինք և կրօնից հետ կըմաքառինք ։

Հիւսիսափայլին եւայլ օրինակները ժողվելով ի Ա. Սինոդ խրկուելէն յետոյ՝ անոր « յէտադայ տնօրէնութիւն » ինչ՞ պիտի լինի արդեօք ։ Անշուշտ այն գրեանքը պիտի այրուին ։

Այսոր նման գործերն այժմ Հռոմայ և Սպանիոյ մէջ միայն տեղի կունենան , և լուսաւորեալ Եւրոպան սաստիկ կըպախարակէ այն գործերը , և կըճգնի անոնց փոխճան տալ ։ Անցեալներն Սպանիոյ մէջ կրօնից հակառակ բանի մը գրեանք այրեցան , և այս միջոցիս ալ բանի մը բողոքականք բանտարկուած են հոն , կրօնքի պատճառաւ , և ահա բոլոր ազատամիտ Եւրոպան պախարակեց և կըպախարակէ այդ գործերը ։

Ուստի , արժան չէ՞ր մեզ , անկատար մարդկութեանս կատարելագործներուն ընթացքին ուշադիր լինելով անոնց հակառակը չգործել ։ Ահա՛ ասոր կըփափագէինք ։

Ասկէց ի զատ , մեզ թուի թէ , Հայաստանեայց ուղղափառ Ա. Եկեղեցւոյն՝ որ իրաւամբ կըպարծի իւր ազատութեանը և իրմէ դուրս գտնուող քրիստոնեայները չպատապարտելոյն վերայ՝ անպատեհ էր այսպիսի հալածանաց օրինակ մի տալ , մանաւանդ սա լուսաւորեալ դարուս մէջ ։

Մեզի բաւական դաս չէ՞ր ու այս օրինակ հալածանքէ կրած անթիւ վնասներնիս , որոց զարմանը մեծ աշխատութեամբ կըփնտռենք ու չենք կրնար գտնել ։

Իսկ եթէ հարցուի թէ , ուրեմն Ա. Սինոդին ինչ՞ ընել արժան էր Հիւսիսափայլի տարածած մոլորական գաղափարներուն դէմ (1) , որ ժողովուրդը չգայթակղէր , կը պատասխանեմք . Անոր հակառակ՝ անմոլար գաղափարներ տարածել ։ Մոլորութիւն քարոզողին դէմ ուղղութիւն քարոզել , և ստութիւն քարոզողին դէմ ճշմարտութիւն . այնուհետև թողուլ հասարակութեան որ իւր բանականութեամբն ընտրէ ուղիղը սխալէն և ճշմարիտը ստուէն ։ Ահա այսպէս ընել արժան էր և օգտակար ։

Քանզի այժմեան բռնած ընթացքը դարուս ոգւոյն հակառակ և եպերելի լինելէն ի զատ , ապարդիւն ալ է ։ Ինչ՞ կրնանք ընել , եթէ վաղը Հիւսիսափայլի Արգոյ Հեղինակները և կամ ուրիշ անձինք Եւրոպայ գան , օրինակի աղագաւ Անգղիա երթան , և մեր չուզած մոլորութիւններն ազատօրէն և առատօրէն տպագրեն ու տարածեն ։ Կրնա՞նք հոն ալ միջնորդ մը գտնել տպագրածնին խափանելոյ կամ իրենց ընթերցողներուն ձեռքէն խլելոյ ։ Ո՛չ երբէք ։ Եւ ահա Լօնտոնա հրատարակուած Ջանգակ անուն ռուսերէն օրագիրը մեզի օրինակ կրնայ լինել ։

Պօլսոյ Մէճմուայը Հավատիսին 341 թուոյն մէջ , ի Բերա նոր բացուած Հայկական Թատրոնին վերայ զուարթ յօդուած մը կարդացինք , և ախորժելով տեսանք Մէճմուային ըրած դիտողութիւնները , որ առաջին անգամ նշմարած գեղութիւնները վեր ի վերոյ նշանակեր է , ինչպէս որ պարտաւորութիւն է օրագրաց , վասն կատարելութեան և յառաջադիմութեան թատրոնին ։

Այսպիսի հրապարակական դիտողութեանց օգուտը կրկին է և մեծ ։ Նախ , զի ցոյց տրուած պակասութիւնները , թատրոններուն վերատեսչացն ուշադրութիւնը գրաւելով՝ զանոնք ջնջել կըջանան , (յիշենք անուանի Ապօղոն պատկերահանին ըրածը , որ իր նկարած պատկերներուն վերայ հասարակութեան դատաստանը լսելոյ փափաք ունէր ։) Երկրորդ՝ հասարակութեան հետաքրքրութիւնը կըշարժի և թատրոն յաճախելով անոր օգուտները կըվայելէ ։

Բայց Մէճմուային մէկ ուրիշ գլխաւոր դիտողութիւնն է , որ զմեզ այս նիւթին վերայ գրելոյ դրդեց ։

Մէճմուան տեսնելով որ Հայք առանց կրօնի խտրութեան Բերայի Հայկական Թատրոնը կըդիմեն , և նոքա որ դերեզմանատունն իրարու քով ննջել չեն ուզեր , հոն միմեանց քով կընստին , ի միասին կըխնդան , խիստ սին կուլան եւայլն , ազգասիրութեան կեդրոն անուաներ է այն տեղը , յաւելլով թէ , եթէ Եղիշէն այս կէտիս ողջ լինէր , լեզուն փոխելով պիտի ըսէր , Թատրոնականութիւնն մայր բարեաց և անթատրոնականութիւն ծնող չարեաց ։

Հմտալից է այս զուարճարանութիւնը . և մեք կուրախանամք Մէճմուայի հետ , որ կրօնի պատճառաւ գիրար ատող Հայերը՝ Թատրոնին միջոցաւ գիրար սիրել սկսին ։

Ի վերջոյ ներում կըխնդրեմք մեր Արժանապատիւ Պաշտօնակցէն , որ մենք ալ իւր դիտողութեանց վերայ յաւելունք մերինը ։

Գիտելոյ արժանի է թէ , Հայոց սերտ միաբանութեամբ հոն գտնուիլն եկեղեցականաց թատերական գործոց չխառնուելոյն շնորհիւն է ։ Աստուած չընէ , թո՛ղ կղերը մէջը մատ ունենայ , և ահա պիտի տեսնենք , որ բաժանումը մտած է . ան ատեն մին Պօղոսեան կըլլնի , միւսն Ապօղոսեան և միւսը Կեփայեան ։ Ան ատեն թատրոնները կըբաժանին և կըլլին Լուսաւորչական , Հռոմէական , Բողոքական եւայլն եւայլն թատրոններ ։

Ուստի կըմաղթենք , որ հոգևորականք հեռի մնան անկէ , որ միաբանութիւնը չխանգարի ։

Զմիւռնիոյ Հայերը ճիգ եւրոպական յառաջադիմութեան մը շաւղին մէջ են ընթերցանութեան մասին ։ Ասանց չափազանցութեան կրնամք ըսել թէ , Զմիւռ-

---

(1) Մըրթր Հ. Պ. Խ. պատանին կըսորվեցընէ որ պարտաւոր չէ իր հիւանդոտ պատւոյ մայրը պահել ։ Ապականեալ եկեղեցեաց Հայ քահանաները տակաւին ասանկ խրատ մը տուած չեն ։

(1) Հիւսիսափայլը բնաւ կարդացած չեմք , և չեմք գիտեր ամենևին թէ նա ինչ՞ կըքարոզէ ։ Բայց եթէ անոր հրատարակածները մոլար գաղափարներ ալ լինին , զարձեալ անիկայ դադրեցընել տալը խղճի և տպագրական ազատութեան դէմ է և դարուս ոգւոյն հակառակ ։

Նիոյ Հայոց կէսը խմբագիր, օրագրի թղթակից, հեղինակ, թարգմանիչ, ուսուցիչ և ուսանող են. հարկաւ միւս կէսն ալ ընթերցող պիտի լինին։ Նախանձելի յառաջադիմութիւն։

Ահաւասիկ այս շաբթու ալ յայտարարութիւն մի առինք նոյն քաղաքէն, որ Գարեգին Հայաստանի անուամբ նոր հրատարակելի կիսամեայ հանդիսի մը աւետիսը կուտայ։ Այս Հանդիսին նիւթերը պիտի լինին, Բարոյական, Բնական, Բանասիրական և Աւետարանական տեղեկութիւններ. որ պիտի խմբագրեն, Արդոյ ՊՊ. Տիգրան Յ. Գարագաշեան և Գր. Պ. Պարտիզպանեան։ Տարեկան գինն է 10 ֆռանք, և ստորագրութեան տեղին է, ի Զմիւռնիա Տէտէեան տպագրատունը։

Ինչ բարեմաղթութիւն որ միւս ազգային օրագրաց համար ըրած եմք, նոյնն ասոր համար ալ կընենք անխտիր։

Ինչպէս որ նախընթաց թերթովս հաստատեցինք, դարձեալ կրկրկնենք թէ, Պոլսոյ մէջ ալ մեր օրագիրները յառաջադիմութենէ ետ կեցած չեն, որ բարի նշան մըն է։

Մասիս լրագիրը կսկի իւր ընթերցողաց մեծ ծառայութիւն մի ևս մատուցանել։ Տարւոյս սկիզբէն ի վեր իւր շաբաթական թերթէն ի զատ, շաբաթը երկու անգամ ալ մէյմէկ պզտիկ թերթեր կրհրատարակէ, կարևոր լուրերը շուտ շուտ իւր ընթերցողաց հաղորդելոյ համար։ Ամէնէն ի զատ, նոյն մանր թերթերուն մէկ մասը բանասիրական՝ ընտիր գրուածներու նուիրել պատշաճ դատելով, նախ կսկսի անուանի Սիլվիո Բելլիքո իտալացի հեղինակին Բանտը իմ կոչուած ընտիր և հրահանգիչ գործը հրատարակել գրքի ձևով, որպէս զի բաժանորդը կարող ըլլան եարը ամենը մէկէն կապել տալով զատ գիրք մը ընելու։

Այս մանր թերթերն երեքշաբթի և հինգշաբթի օրերը կրհրատարակին։ Անոնց տարեկան գինն է Մասիսի բաժանորդաց համար 70 ղուրուշ, իսկ բաժանորդ չեղողներուն համար 80 ղուրուշ։ Վեցամեայ 40 ղուրուշ։ Դուրս երթալիքներուն ճամբու ծախքն առնողին վրայ է։

Մեր Արժանապատիւ Պաշտօնակցին գովելի աշխատասիրութեանն ամենայն յաջողութիւն կըմաղթենք ի բոլոր սրտէ։ Եւ անհամբեր կսպասենք օրական թերթերալ հրատարակիլը տեսնելոյ. ինչպէս Կ. Պոլսոյ համար, իրը մայրաքաղաք, կըվայլէ հայերէն օրական լրագիր մի ունենալ։ Մոռնալու չէ թէ, օրագիր մը որչափ ստէպ հրատարակի, այնչափ աւելի արդիւնաւոր կրլինի։

Գաղղիական օրագիր մը կըգրէ թէ, եղած վիճակագրութիւններէն կըտեսնուի որ Գաղղիոյ այժմեան ժողովրդեան կէսին աւելին երկրագործութեան կաշխատի։ Ժողովրդեան երկու սեռէն երկրագործական աշխատութեանց պարապողներուն թիւն է 19,384,695։ Արուեստից պարապողները 10,997,972 բնակիչ, այր ու կին գրեթէ հաւասար թուով։ Իսկ վաճառականութեան պարապողները 1,844,616, որոց շատը կանայք են։

Արուեստը տասնեւեօթն մեծ դասակարգութեանց բաժանեալ է, որպէս. ատաղձանկութիւն, հանքահանութիւն, մետաղագործութիւն, մաշկագործութիւն, ատաղձագործութիւն, քիմիագործութիւն, ճարտարապետութիւն, կահ կարասիք շինել, ներկութիւն, ուտելիք պատրաստել, փոխադրութիւն և այլն և այլն։

Գաղղիոյ մէջ 8,541,296 տուն կայ, որոց գրեթէ մէկ հինգերորդ մասին վրան խոզանով ծածկուած է, իսկ մնացած չորս հինգերորդ մասը կղմինտրով՝ քարով և զէնկով։ Խոզանով ծածկուած տուներուն թիւը տարուէ տարի պակսելոյ վրայ է։ Տուներն ալ շարունակ կըրազմանան. զի 1856ին միայն 7,431,187 տուն կար։ Գաղղիոյ տուներուն հարիւրին 60ը միայն գետնայարկով մըն են, 30ը մէկ գետնայարկով և մէկ յարկով։ Ընտանեայ թիւն է 9,985,878։»

Ահաւասիկ այս վիճակագրութենէն Գաղղիոյ վերայ փոքրիկ տեղեկութիւն մը ունեցանք, որ անօգուտ չըլլար լինիլ։ Սակայն մեք աւելի կըբաղձամք և օգտակար կըհամարիմք ասանկ տեղեկութիւններ մեր ազգին վրայ ունենալ. կըփափաքէինք ճիշդ գիտնալ, թէ մեք ինչ վիճակի մէջ կըգտնուինք, քանի հոգի ենք, ինչ գործի կըպարապինք, քանի արհեստ գիտենք, քանի արհեստաւոր, քանի երկրագործ, քանի վաճառական և քանի տուն ունինք, անոնց որչափը խոտով կամ հողով ծածկուած են. քանի ընտանիք ունինք և այլն և այլն։ Անոնք գիտնալը մեզի բաւական կարևորութիւն ունի. վասն զի մինչև որ վիճակնիս չճանաչենք՝ չեմք կրնար անոր համեմատ գործել։ Բայց ի սմանէ չորս հինգ տարին մի անգամ այս հաշիւները նորէն ընելով՝ կրհասկընանք թէ տարուէ տարի կըսպակսի՞նք եթէ կաւելնանք, յառա՞ջ կերթանք թէ ետ. որ խիստ կարևոր է գիտնալը. ինչպէս բոլոր Եւրոպայ անոր կարևորութիւնը ճանաչելով, հինգ տասը տարին մի անգամ վիճակագրութիւն կընեն և կրհրատարակէ. և յեսադիմութիւն մը տեսած ժամանակն անոր պատճառները կըքննէ և դարմանին կը վարթայ։

Այսպէս վիճակագրութիւն մը ընել դժուար բան մը չէ. եթէ մեր Ս. Աթաջնորդները փորը ինչ ճանձրութիւն յանձն առնուն, իւրաքանչիւրն իր թեմին մէջ գտնուած ժողովրդեան համարը կրնայ ընել և հանդերձ վերոյիշեալ տեղեկութեամբը հաղորդել Ազգին, որ և նա ընդհանուր հաշիւ մը կարենայ հրատարակել։

Մեք բոլոր ազգին հետ այսպիսի գործեր իրատամբ կսպասենք մեր Ս. Աթաջնորդներէն, և յաւելով կըտեսնենք որ նոքա մեր ակնկալութեանց հակառակ՝ վիճակի մը առաջնորդութեան գացած օրերնուն հետեւեալ օրը կըփութան միայն իրենց եղած վատաւոր ընդունելութեանց վերայ ընդարձակ ճառ մը գրել տալ և Մասիսի միջոցաւ հրատարակել... որով իրենք կրփառաւորին, և Փարիզը կողբայ իրենց դաղափարին ու Հայոց բաղդին վերայ։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՄԱՐՍԻԼԻԱ, 13 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1862։

Մետաքս և Բոժոժ։

Այս շաբթու փիչ ապրանք ժամանեց։ Իսկ առևտուրը քանի մը օրէ ի վեր յաջողութիւն մը ունենալ սկսաւ, որ դեռ կըշարունակի։ Լիյոնի հրապարակին վերայ առուտուրի շարժումը սկսելով, բոժոժ գնելոյ հրամաններ խրկուեցաւ Մարսիլիոյ, և վաճառողք կարացին գիները հարիւրին 3էն 4 բարձրացընել, մինչև քանի մի մաս ապրանք աւելի շատ բարձրացած գիներով ծախուեցան։ Շաբթուանս վաճառուած բոժոժն ընդամենը 35 հազար քիլօկրամէն աւելի եղաւ. որոց մէջ կոյին, 4000 քիլ. Լիտիրնէի, ֆ. 19 50, և ֆ. 20, էսք. 1։ 1000 քիլ. Անտրօսի, ֆ. 16 50, էսք. 1։ 4000 քիլ. Յունաստանի, ֆ. 17 50։ 2000 քիլ. Ղօլզի, ֆ. 16էն 16 25։ 4000 քիլ. դարձեալ՝ ընտիր տեսակէն, ֆ. 18։ 1000 քիլ. Սելանիկի, ֆ. 15 25։ 6000 քիլ. Իզմիրի, ֆ. 20։ 1000 քիլ. Լէֆքէի, ֆ. 18, էսք. 1էն 2։ 1500 քիլ. Պրուսայի, ֆ. 19, էսք. 4։ 8000 քիլ. Ասորեստանի, ֆ. 19, էսք. 3էն 3 50։ 500 քիլ. Միտիլլիի, ֆ. 16, էսք. 1։

Մետաքսն ալ սովորականէն աղէկ վաճառում ունեցաւ՝ մանաւանդ Պարսկաստանի ապրանքը, որմէ ծախուեցաւ, 100 հակ R. O. մաքրայով, ֆ. 47, էսք. 33էն 35։ 200 հակ բոլբոտիքը գիծ քաշած R. O. մաքրայով, ֆ. 45, էսք. 34էն 36. և 100 հակ այլ և այլ մաքրանեռով ու գիներով։ Ֆիւլամիւռէն ծախուեցաւ, 2 պալ. Ասորեստանի Մուրկ, ֆ. 70, էսք. 2։ 15 պալ. Ասորեստանի զանազան տեսակ, ֆ. 60էն 66, էսք. 1էն 3 50։ 4 պալ. Պրուսայի, ֆ. 73էն 75։ 5 պալ. Սելանիկի, ֆ. 63. և 1 պալ. Սկլի, ֆ. 50։

Բամբակ։

Այս շաբթու առուտուրը շատ աղէկ էր, և մեծաւ մասամբ Արևելքի կարմ-մետաքս ըսուածէն ծախուիլը շարունակեց. ինչպէս, 712 պալ. Զմիւռնիոյ, 50 քիլօկրամը ֆ. 100էն 112 50. և 382 պալ. Ասորեստանի, ֆ. 95էն 105։

Ֆիւմլէն 333 պալ. ծախուեցաւ, ֆ. 136 50էն 247 50։

Բուրդ։

Ասպանիի նուազութիւնը կրշարունակի, և Հիւսիսային հրապարակներէն հանդարտութիւն կըծանուցանեն։ Իրաց այս վիճակին մէջ կարևոր առուտուր լինելն անհնար է։ Այսու ամենայնիւ գիները բարձր կեցած են վաճառողաց դիմադրութեամբը, որք տակաւին երեք ամիսն աւելի պիտի սպասեն մինչև որ նոր ապրանքն սկսի Մարսիլիա ժամանել։

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց վերջին թղթաբերը բուրդի առևտրոյն հանդարտութիւնը և գիներուն յաճնալոյ միտում ունենալը կըծանուցանէր. եթէ հոն գիները շատկէ իջնան, անշուշտ մեծ կարևորութիւն կունենայ այս առևտրոյն ապագային վերայ։

Շաբթուանս եղած վաճառումն այս է։ 23 պալ. Գասասպասչի ընտիր, 50 քիլօկրամը, ֆ. 147 50. 25 պալ. դարձեալ՝ սև, ֆ. 110. 40 պալ. դարձեալ՝ դորշ, ֆռ. 77 50էն 82 50. 30 պալ. Եսքիսյի ճերմակ լուացած, ֆ. 117 50, և 22 պալ. Ասորեստանի աղտոտ, ֆ. 77 50։

Իսկ ժամանածն է, 262 պալ. Պոլիսէն, և 26 պալեա Լիվոռնոյէն։

Ջուրաց Շաբաթ (Ռաֆիկէ)։

Միայն Արևելքի համար է որ այս միջոցիս շաբաթ կը վաճառի։ Եւ պատրաստ ապրանքին նուազութենէն կերևի թէ հետեւեալ գիներն անփոփոխ պիտի մնան։

Գլուխ մերկ՝ 50 քիլօկրամը ֆ. 44։ — Թղթով 7 0/0, ֆ. 43։ — Գլուխ 3 քիլօկրամնոյ ֆ. 46։ — Ծեծած, ֆ. 45։ — Փխրած (թօղ) տակառով, ֆ. 44։ — Նոյնը մանր տակառներով, ֆ, 44 50։

Սուրճ (Յեմէնի)։

Այսոր վաճառումը մեծ յաջողութեան մէջ է, և այս շաբթուան դուրս տարուելոյ համար եղած առուտրներուն մէջ գիներուն նորէն բարձրանալոյ նշոյլ մը կար։ Որք են, շտեմարանէն յանձնելի 5000 տոպրակ Ռէօ, 50 քիլօկրամը, ֆ. 72, 4 ամիս վճարման պայմանաժամով։ 800 տոպ. դարձեալ՝ ֆ. 74 և 4 ամիս. և 1100 տոպ. դարձեալ՝ ֆ. 75 և 4 ամիս։

Յորևն։

Շաբթուանս առաջին օրերուն մէջ յորենի առևտուրը բաւական շարժում ունէր։ Ներքին հրապարակաց աղէկ կացութիւնը, պատերազմի տեսչութեան կողմանէ մէկ քանի մաս յորեն գնումը և նաւու մէջ փիչ գնումին ապրանաց տէրերուն բաւական օգտակար եղաւ։ Բայց երկու օրէ ի վեր ապրանք ժամանել սկսելով՝ գնողները կանգ առին, և վաճառումը մէկէն ի մէկ կտրեցաւ շաբթուանս վերջերը։

Իւղային Հունտեր։

Առևտուրը շատ բանուկ չէր այս շաբթու, բայց գիները հաստատուն մնացին։ Արևելքի սուսամը փիչ կը վնտռուի և գինը կրմնայ ընտիր տեսակին 100 քիլօկրամը ֆ. 62 50 ի վերայ։

Հնդկաստանի սուսամները գնող ունին ֆ. 55 75 ի մոտերս ժամանելին, և այս գինով վաճառողներ կան բայց աւելի ուշ ժամանելի ապրանքէն։ 1000 կենդինար Մոզամբիքի սուսամ ծախուեցաւ, ֆ. 56 50, և Բի բաշէի ճերմակ, ֆ. 57, շտեմարանէն։

Նաւու բեռ մը 2000 կենդինար Ռումելիի քթանի հունտ ապայանձնելի ծախուեցաւ, ֆ. 40 50։

Բոլոր շատոդագրեալ յօդուածոց համար. Ա. Մուրատեան։

Յունուար 29 էն մինչև փետր. 9 Տահկաստանէն Մարսիլիոյ նաւահանգիստը մտած գլխաւոր ապրանաց տեսակներն ու քանակութիւնը։

Մետաքս	պալեայ	203
Բոժոժ (քօղա)	պալեայ	290
Մետաքսի կոսրտուք (ֆոխրզն)	պալեայ	7
Խոշոր մետաքս (պուռ)	պալեայ	1
Շերամի հունտ	սնտուկ	3
Բամբակ	պալեայ	1002
Բուրդ	պալեայ	380
Մորթ	պալեայ	81
Շուշմոյ (սուսամ)	տոպրակ	909
Սեղրամամ (պալմամու)	տոպրակ	0
Խահվէ	տոպրակ	0
Մատուտակ (մկան քէօրիւ)	պալեայ	10
Տղրուկ (սիւլիկ)	տակառ	13
Խէժ Արարիոյ (զամբարաղը)	տոպրակ	24
Գինի Կիպրոսի	տակառ	0
Գզինձ (պարրա) 02 մաս (փոռթի) և	պալեայ	60
Եղջիւր (պույնուղ) 0 մաս և	տոպրակ	195
Ճէհրի	տոպրակ	58
Հոտուէտ խզ	սնտուկ	0
Ծխախոտ (թութիւն)	պալեայ	0
Սպունգ (սիւնկէր)	պալեայ	65
Գիտոր (մազը)	տոպրակ	129
Բամբակի հունտ	արտէպ	0
Ծովախրմբուր (եէնի լիւլէ մատէնի)	սնտուկ	0
Տորան (քէօք պոյս)	պալեայ	0
Թորթ (մահմուտիյէ)	տոպրակ	2
Զամիչ	տոպրակ	10
Թուզ	տոպրակ	0
Թէփ	տոպրակ	0
Ասֆիօն	սնտուկ	0
Այծու մազ	պալեայ	36
Տասոխ (չիմշիր)	հատ	0
Սինամէքի	տոպրակ	0
Ոսպ (մէրճիմէգ)	տոպրակ	0
Քթանի հունտ	տոպրակ	859
Նուշ (պատէմ)	տոպրակ	0
Անիսոն	տոպրակ	0
Խաչխաչի հունտ	տոպրակ	455
Կնքեալ ծրար դրամոց		0

Խմբագիր-Տնօրէն. Ա. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ.

Հանրատար. ՎԻԳԹՈՐ ԼԱՆԿԼՈՍ.

Paris. — Imprimé par E. THUNOT et Ce, rue Racine, 26.